

Mieczysław Różański

Prawo do życia w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku

Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 6, 257-267

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mieczysław Różański

Wydział Prawa i Administracji UWM w Olsztynie

Prawo do życia w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku

Słowa kluczowe: prawo do życia, konstytucja, ochrona, śmierć

1. Uwagi wstępne

Prawo do życia jest najważniejszym prawem każdego człowieka. Respektowanie i ochrona tego prawa jest warunkiem koniecznym do korzystania i realizacji z innych praw przynależnych człowiekowi. Jest ono także najistotniejszym zagadnieniem społecznym i kulturowym, a poziom jego ochrony jest miarą demokratyzacji państwa¹. Jak zauważono, sam podmiot czyli samo życie jest zjawiskiem interdyscyplinarnym, podlegającym takim naukom jak: filozofia, biologia, socjologia, psychologia i oczywiście prawo. Odnosnie do interesującego nas problemu, nasze zainteresowanie skierujemy na prawo konstytucyjne, które zawiera w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. odpowiedni zespół norm.

Prawo do ochrony życia należy także postrzegać w kontekście wyzwań, jakie niesie dynamiczny rozwój nauk biomedycznych. Ich postęp spowodował pojawienie się w końcu XX wieku nowych problemów etycznych, a w konsekwencji także prawnych, które wymagać będą nowego zdefiniowania pojęć, w tym także pojęcia prawa do życia. Stąd wynika kilka konsekwencji, a przede wszystkim przypisywanie coraz większego znaczenia normom prawnym gwarantującym ochronę życia. Mają one zastosowanie już nie tylko do samej ochrony życia, lecz także do prób uzasadnienia stanowisk przeciwnych np. prawa do śmierci. Po drugie, zmienia się treść przypisywana tym normom, które można określić jako teoretyczny i faktyczny zakres ochrony. Wydaje się, że obecnie największy wpływ na zmiany w obszarze tych zagadnień ma nie sama nauka prawa lecz biotechnologia, która dzięki postępowi medycznemu powoduje odkrywanie nowych stanów faktycznych, które wymagają uregulowania prawnego².

¹ B. Przybyszewska-Szter, *Wolności i prawa osobiste*, [w:] *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2008, s. 99.

² A. Preisner, *Zamiast zakończenia. Rozwój technologiczny a przyszłość praw jednostki*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 881–925.

Już dziś nowej analizy prawnej wymaga coraz więcej zagadnień z dziedziny bioetycznej, takich jak status prawny embrionów używanych do eksperymentów medycznych, status prawny organizmów żywych powstałych w wyniku klonowania, dysponowanie organami ludzkimi po śmierci dawcy czy kwestie dotyczące eutanazji. To tylko niektóre z zagadnień prawnych, przed którymi staje dziś ustawodawca.

2. Prawo do życia w normach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Pierwsze regulacje odnoszące się do prawnej ochrony życia człowieka w XX-wiecznej Polsce zawarte zostały w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r.³, która w art. 95 zd. 1 stanowiła, że „Rzeczypospolita Polska zapewnia na swoim obszarze zupełną ochronę życia, wolności i mienia wszystkim bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religii” Niestety, kolejna Konstytucja z dnia 23 kwietnia 1935 r. nie sformułowała już w tak stanowczy sposób prawa do życia, określając tylko w art. 68 ust. 2, że zapewnia człowiekowi nietykalność osobistą⁴. Także Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r.⁵ nie zawierała takich gwarancji prawa.

Regulacje prawne dotyczące problematyki praw i wolności jednostki znajdują się w prawie wszystkich obowiązujących ustawach zasadniczych państw europejskich. Najczęściej są one zdefiniowane w formie osobnego rozdziału. Obecnie obowiązująca Konstytucja Rzeczypospolitej zawiera taki rozdział, który jest drugim z kolei i nosi tytuł - Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela. Jest on inspirowany wieloma aktami międzynarodowymi, które wiążą nasze państwo. Najbardziej podstawowym z nich jest Karta Narodów Zjednoczonych, która co prawda nie zawiera katalogu praw człowieka, ale wskazuje na nie poprzez umieszczenie w preambule deklaracji o przywróceniu wiary w jej podstawowe prawa⁶. Najważniejszym dokumen-

³ Dz.U. 1921, Nr 44, poz. 267.

⁴ Dz.U. 1935, Nr 30, poz. 227; E. Gdulewicz, A. Gwiżdż, Z. Witkowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1935 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 2, Warszawa 1990, s. 177–179.

⁵ Dz.U. 1952, Nr 33, poz. 232; M. Rybicki, A. Burda, J. Stembrowicz, *Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 r.*, [w:] *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, red. M. Kallas, t. 2, Warszawa 1990, s. 356–360.

⁶ Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych podpisane w San Francisco dnia 26 czerwca 1945 r., Dz.U. 1947, Nr 23, poz. 90; G. L. Seidler: *O prawach człowieka*, [w:] *Konstytucyjny ustrój państwa, Księga jubileuszowa Profesora Wiesława Skrzydły*, pod red. T. Bojarskiego, E. Gdulewicz, J. Szreniawskiego, Lublin 2000, s. 251–252.

tem międzynarodowym, dotyczącym praw człowieka, jest podpisana Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, która wyznaczyła międzynarodowe standardy w tej dziedzinie i stała się wzorcem do uregulowań tak na gruncie międzynarodowym jak i krajowym (art. 3)⁷. Postanowienia tej Deklaracji odnoszące się do ochrony życia znalazły potwierdzenie w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 6 ust 1)⁸ oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych⁹ i w Konwencji o Prawach Dziecka (art. 6)¹⁰. W międzynarodowym prawie europejskim najważniejszym dokumentem dotyczącym prawa do życia jest Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (art. 2 ust 1)¹¹, a zakazującym kary śmierci – Protokół nr 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (art. 1-4)¹². Dalsze podnoszenie standardów ochrony życia w państwach członkowskich Rady Europy umożliwia Protokół nr 13 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, który dotyczący zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach (preambuła, art. 1)¹³. Na straży zachowania praw człowieka w Europie stoi Trybunał Praw Człowieka wyposażony w prawo wyrokowania i prowadzenia spraw o naruszenie praw człowieka.

Zawarty w konstytucji Katalog wolności i praw osobistych jednostki otwiera art. 38 w który zawarte jest prawo do życia. Artykuł ten brzmi następująco: „Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”. Taki zapis ma charakter bardzo ogólny i nie rozstrzyga o najbardziej istotnych elementach tego prawa, jakimi są początek i koniec ochrony życia. Oczywiście nie można mieć wątpliwości, że ochrona życia rozumiana pod podstawą biologicznej egzystencji każdego człowieka jest podstawą funkcjonowania każdego cywilizowanego państwa¹⁴. Prawo do prawnej ochrony życia przysługuje każdemu człowiekowi, zatem nie jest to tylko prawo obywatelskie, ale prawo jednostkowe, ukierunkowane na każdego człowieka. Należy uznać, że „prawo do prawnej ochrony życia” może zapewnić jedynie prawodawca, czyli rozmaite organy władzy publicznej powołane

⁷ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Paryż, dnia 10 grudnia 1948 r. [w:] *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Przekład i opracowanie: B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1996, s. 15–20.

⁸ Dz.U. 1977, Nr 38, poz. 169.

⁹ Sam pakt nie obejmuje praw do życia, ale zawarte w nim prawa ściśle związane są z prawem do życia i wspólnie z art. 6 MPPOiP tworzą minimalny standard jego ochrony.

¹⁰ Dz.U. 1991, Nr 120 poz. 526.

¹¹ Dz.U. 1993, Nr 61 poz. 284.

¹² Protokół nr 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzony w Strasburgu w dniu 28 kwietnia 1983 r.; Dz.U. 2001, Nr 23, poz. 266.

¹³ Protokół nr 13 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzony w Wilnie w dniu 3 maja 2002 r. Tekst za stroną internetową: http://www.coe.org.pl/re_konw/ETS_187.pdf

¹⁴ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – komentarz*, red. L. Garlicki, t. 3, Warszawa 2003, s. 2.

do stanowienia bądź sankcjonowania prawa. Zatem przez ochronę prawną należy rozumieć ochronę wprowadzoną na drodze przepisów ustawowych lub ratyfikowanych na podstawie zgody wyrażonej w ustawie umów międzynarodowych¹⁵.

Należy jednocześnie pamiętać, że ochrona prawa do życia mieści się nie tylko w treści art. 38, ale także w ogólnych zasadach konstytucyjnych, wynikających zwłaszcza z art. 1 i 2 Konstytucji¹⁶. A z norm tych wynika, że prawodawca ma stać na straży prawnej ochrony życia. Oczywiście, nie jest to prawo absolutne i w pewnych sytuacjach osoby, które pozbawią innego człowieka życia nie będą podlegać karze. Chodzi oczywiście o takie sytuacje, jak obrona konieczna czy działania zbrojne, ale każde takie odstępstwo od reguły musi być reglamentowane¹⁷.

Analizując artykuł 38 należy mieć na uwadze, że milczenie w kwestii granic ochrony życia jest celowym zabiegiem, pozostawiającym szczegółowe regulacje tej kwestii przepisom ustawowym. Wynika to kompromisu między rzecznikami zagwarantowania ochrony życia od chwili poczęcia do naturalnej śmierci a zwolennikami bardziej otwartej formuły¹⁸. Burzliwa dyskusja na ten temat toczyła się podczas prac w Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego i prezentowania jej wyników w parlamencie¹⁹. Doprowadziły one do przyjęcia rozwiązania, które nie przesądza ostatecznie o granicach ochrony życia w Polsce. Dlatego większość wniosków dotyczących ochrony życia daje się wyprowadzić tylko w drodze wykładni funkcjonalnej, a czasami także wykładni systemowej. Sam przepis pozbawiony jest jakichkolwiek określeń, które pozwalałyby na proste odczytanie jego funkcji i nie dostarcza odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące dopuszczalności aborcji, eutanazji czy też kary śmierci. Wykładnia tego przepisu możliwa jest jedynie pod warunkiem sięgnięcia do innych przepisów, a to powoduje rozbieżności, jakie pojawiają się przy próbach interpretacji art. 38. W związku z tym należy się spodziewać, że interpretacje zawartości treściowej tego artykułu Konstytucji RP będą zabarwione subiektywnym poglądem autora analizy, dotyczącym problematyki ochrony życia ludzkiego.

¹⁵ Tamże, s. 4.

¹⁶ Art. 1 stanowi, że „Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli”, zaś art. 2 stanowi, że „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”.

¹⁷ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 38 Konstytucji RP*, *op. cit.*, s. 5.

¹⁸ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz*, art. 38, <http://lex.online.wolterskluwer.pl.lex.han.uwm.edu.pl/WKPLOnline/index.rpc#content.rpc?nro=201335370&wersja=0> z dnia 5.05.2014.

¹⁹ M.in. podczas drugiego czytania projektu Konstytucji w dniu 25 lutego 1997 r.

3. Początek ochrony

Niezwykle istotną kwestią, której wyjaśnienie jest niezbędne przy omawianiu prawa do życia, jest określenie momentu, od którego rozpoczyna się jego ochrona. Jego wskazanie nie jest zabiegiem prostym. Istnieją różne teorie dotyczące życia oparte na różnych przesłankach filozoficznych i ideologicznych. Wydaje się, że należy zgodzić się z tezą wygłoszoną przez J. Giezek i R. Kokot, którzy twierdzą, że „chodzi tu o rozstrzygnięcie dwóch różnych kwestii, z których pierwsza ma charakter ontologiczny (dotyczy bowiem życia oraz jego granic w sensie czysto biologicznym), druga zaś zdaje się być zagadnieniem przede wszystkim normatywnym, sprowadzającym się w istocie do odpowiedzi na pytanie, od jakiego momentu życie powinno podlegać prawnocarnej ochronie”²⁰.

Z istniejących koncepcji jedynie Kościół katolicki nigdy nie miał problemów z ustaleniem momentu, w którym rozpoczyna się życie człowieka i zawsze był to moment poczęcia. Z tego wypływa prosta konsekwencja, że przerwanie życia poczętego było zawsze przez Kościół uznawane jako zabicie człowieka²¹. Inne poglądy nie są już tak bardzo precyzyjne. Warto podać kilka, np. wg M. Tarnowskiego zaczyna się ono z chwilą wystąpienia bólów porodowych²², a wg J. Śliwowskiego ochrona zaczyna się dopiero po całkowitym opuszczeniu przez płód łona matki²³. W te rozważania wpisuje się także ostatnie stanowisko Komisji Kodyfikacyjnej, które wskazuje na moment prawnocarnej ochrony, gdy płód jest w stanie funkcjonować poza organizmem matki.

Artykuł 38 Konstytucji RP nie zawiera ustalenia momentu początkowego przewidzianej ochrony życia. Ustrojodawca postanowił, że te kwestie rozstrzygnie ustawodawstwo zwykłe. Potwierdzeniem tego stała się m.in. uchwalona już 7 stycznia 1993 r. ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży²⁴, która w pierwotnym brzmieniu w art. 1 ust.1 stanowiła: „Każda istota ludzka ma od chwili poczęcia przyrodzone prawo do życia”. W uzasadnieniu jej powołano się na fakt zachowania godności człowieka, której charakter pozostaje ściśle przyrodzony i wynikający z prawa naturalnego. W 1996 r. znowe-

²⁰ J. Giezek, R. Kokot, *Granice ludzkiego życia a jego prawna ochrona*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002, s. 105–106.

²¹ Papież Paweł VI, *Encyklika Humanae vitae*, Warszawa 1968; R. Sztymmler, *Ochrona prawa do życia dziecka poczętego*, [w:] *Prawo do życia a jakość życia w wielokulturowej Europie*, red. B. Sitek, G. Dammacco, M. Sitek, J. J. Szczerbowski, Olsztyn–Barii 2007, s. 281–288.

²² M. Tarnowski, *Zabójstwo uprzywilejowane w ujęciu polskiego prawa karnego*, Poznań 1981, s. 22.

²³ J. Śliwiński, *Prawo karne*, Warszawa 1975, s. 351–352.

²⁴ Dz.U. 1993, Nr 17, poz. 78 z późn. zm.

lizowano tę ustawę i art. 1 otrzymał brzmienie „Prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej w granicach określonych w ustawie”²⁵.

Ustawa ta dopuszcza dokonanie zabiegu abortyjnego w trzech wyraźnie określonych przypadkach:

- ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej,
- badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu,
- zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego.

Ustawa ta od samego początku wywoływała i dalej wywołuje ogromne emocje i duże kontrowersje. Występują w tej kwestii dwa stanowiska; jedno opowiada się za całkowitą ochroną życia od momentu poczęcia; drugie chce zalegalizować aborcję ze względów socjalnych (głównie materialnych). W toczący się spór nad kształtem ochrony życia poczętego został włączony także Trybunał Konstytucyjny, który rozpatrywał wniosek grupy senatorów, dotyczący m.in. stwierdzenia zgodności z Konstytucją noweli ustawy dnia 30 sierpnia 1996 r., która to dopuszczała możliwość dokonywania aborcji ze względów społecznych. W wydanym orzeczeniu Trybunał stwierdził m.in. „Wartość konstytucyjnie chronionego dobra prawnego, jakim jest życie ludzkie, w tym życie rozwijające się w fazie prenatalnej, nie może być różnicowana. Brak jest bowiem dostatecznie precyzyjnych i uzasadnionych kryteriów pozwalających na dokonanie takiego zróżnicowania w zależności od fazy rozwojowej ludzkiego życia. Od momentu powstania życie ludzkie staje się więc wartością chronioną konstytucyjnie. Dotyczy to także fazy prenatalnej. (...) Konstytucyjne gwarancje ochrony zdrowia dziecka poczętego wywodzić należy przede wszystkim z konstytucyjnej wartości życia ludzkiego, także w fazie prenatalnej. Ochrona życia ludzkiego nie może być rozumiana wyłącznie jako ochrona minimum funkcji biologicznych niezbędnych do egzystencji, ale jako gwarancje prawidłowego rozwoju a także uzyskania i zachowania normalnej kondycji psychofizycznej, właściwej dla danego wieku rozwojowego (etapu życia). (...) Życie ludzkie, co zresztą podkreśla sama preambuła ustawy, stanowi fundamentalne dobro człowieka. Prawo kobiety ciężarnej do niepogarszania swojego położenia materialnego wynika z konstytucyjnej ochrony wolności kształtowania w sposób swobodny swoich warunków życiowych i związanego z nią prawa kobiety do zaspakojania potrzeb materialnych jej oraz jej rodziny. Ochrona ta jednak nie może prowadzić tak daleko, iż łączy się z naruszeniem fundamentalnego dobra, jakim jest życie ludzkie, w stosunku do którego warunki egzystencji mają charakter wtórny i mogą podlegać zmianie. Jak wspomniano, w przypadku przesłanki wskazu-

²⁵ Dz.U. 1996, Nr 139, poz. 646.

jącej na trudną sytuację osobistą, w kolizji z ochroną życia ludzkiego w fazie prenatalnej pozostawać może kompleks rozmaitych dóbr prawnych związanych z dobrym imieniem, prawidłowymi relacjami z innymi osobami, możliwością korzystania z określonych praw i wolności. Ustawodawca nie sprecyzował wszakże, o jaką wartość konstytucyjną mu chodzi. Użyte przez ustawodawcę pojęcie trudnej sytuacji osobistej nie pozwala bowiem choćby w przybliżeniu przyporządkować mu określonych desygnatów. Komplikacja powiększa się, gdy podejmie się próbę zdefiniowania tego terminu w kontekście wskazań wynikających z wykładni systemowej. Trudna sytuacja osobista nie jest bowiem sytuacją związaną z zagrożeniem dla życia lub zdrowia (o czym mówi art. 4a ust. 1 pkt 1), nie ma charakteru trudnej sytuacji materialnej, bo wyraża to, choć również niezbyt precyzyjnie zbyt ciężkie warunki życiowe. Trudna sytuacja osobista charakteryzuje nadto stan, który nie jest zwykłą konsekwencją ciąży, bo owe zwykłe utrudnienia nie wystarczają dla legalizacji spędzenia płodu²⁶. Przedmiotowe orzeczenie zostało wydane przed wejściem w życie obecnie obowiązującej Konstytucji. Trybunał analizował w nim przepisy ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz zmianie niektórych innych ustaw²⁷. Trybunał przyjął w konsekwencji, że życie ludzkie powinno podlegać ochronie nawet w prenatalnej fazie rozwoju przyszłego człowieka. Mimo to zwrócił uwagę na fakt, że intensywność, z jaką ochrona ta jest udzielana, nie może być identyczna w każdej fazie życia.

Także następane orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, wydane na podstawie obecnie obowiązującej Konstytucji nie pozostawiają jakiegokolwiek wątpliwości w kwestii ustalenia początkowego momentu ochrony. Tak więc życie ludzkie podlega w Polsce ochronie konstytucyjnej już od fazy poczęcia²⁸.

Problematyka ochrony początku ludzkiego życia była wielokrotnie podejmowana w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka²⁹. Przyjęta linia orzecznicza nie daje bezwzględnie prawa do życia płodu ludzkiego. Pierwszy raz ten wniosek został orzeczony w sprawie *X v. Wielka Brytania* (1980 r.)³⁰,

²⁶ Orzeczenie z dnia 28 maja 1997 r., OTK ZU 1997, nr 2, poz. 19.

²⁷ Dz.U. 1996, Nr 139, poz. 646.

²⁸ Por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 marca 1999 r., K 2/98, OTK ZU nr 3/1999, poz. 56. Zob. także Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 września 2008 r. K. 44/07; S. Bułajewski, *Prawo do życia w świetle konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia Łękie” 13(2011), s. 275–277.

²⁹ Orzecznictwo to związane jest z interpretacją art. 2 EKPCz – czy należy go rozumieć jako: uznający bezwzględnie „prawo do życia” płodu?; czy uznający „prawo do życia” płodu z pewnymi domniemanymi ograniczeniami?; czy nieodnoszący się do płodu w ogóle; J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 128.

³⁰ Sprawa *X. v. Wielka Brytania*, cytowana również jako *Paton v. Wielka Brytania*, skarga nr 8416/78,

a potem był kontynuowany w sprawach *H. v. Norwegia* (1992 r.)³¹ oraz *Boso v. Włochy* (2002 r.)³². Sprawy te były zainicjowane przez partnerów kobiet ciężarnych, którzy usiłowali uniemożliwić im usunięcie ciąży. Inny charakter miała sprawa *Vo v. Francja* (2004)³³, w której skarżąca zarzucała ustawodawcy brak ochrony dziecka poczętego i niemożność oskarżenia lekarza o nieumyślne zabójstwo embrionu lub płodu. W tej sprawie Trybunał argumentował: „dziecko nienarodzone nie jest uznawane za «osobę» korzystającą z bezpośredniej ochrony na podstawie art. 2 EKPCz, a jeśli nienarodzonemu przysługuje jakieś «prawo» do «życia», to jest ono z istoty rzeczy ograniczone prawami i interesami matki”³⁴.

Poza sferą rozwiązań legislacyjnych w Polsce pozostają w dalszym ciągu przeprowadzane zabiegi zapłodnienia *in vitro*, które nie są objęte przepisami ustawy o zawodzie lekarza i dentysty, w której w art. 21 ust 2 uregulowano eksperymenty medyczne³⁵. Brak stosownych przepisów uprawnia do stawiania pytania o prawną ochronę embrionów w Polsce, o dopuszczalność ich zamrażania czy też o legalność ich niszczenia.

4. Koniec ludzkiego życia

Niezwykle trudne jest także ustalenie końcowej granicy życia ludzkiego. Należy bowiem pamiętać, iż śmierć jest procesem rozciągniętym w czasie, a tym samym precyzyjne ustalenie momentu śmierci jest praktycznie niemożliwe. Klasyczna definicja śmierci, z którą łączono całkowite ustanie czynności krążenia i oddychania, jest już zweryfikowana i zmieniona w związku z najnowszymi osiągnięciami wiedzy medycznej³⁶. Analizując literaturę medyczną możemy jednak wskazać trzy etapy:

- etap pierwszy – śmierć kliniczna, która wiąże się z ustaniem krążenia i oddychania,
- etap drugi – śmierć osobnicza, która powiązana jest z ustaniem pracy mózgu, oraz
- etap trzeci – śmierć biologiczna, która z kolei wiąże się z całkowitą destrukcją wszystkich tkanek³⁷.

³¹ *H. v. Norwegia*, skarga nr 17004/90, decyzja Komisji z dnia 19 maja 1992 r.

³² *Boso v. Włochy*, skarga nr 50490/99, decyzja z dnia 5 września 2002 r.

³³ *Sprawa Vo v. Francja* z dnia 8 lipca 2004 r., skarga nr 53924/00.

³⁴ „It follows from this recapitulation of the case-law that in the circumstances examined to date by the Convention institutions – that is, in the various laws on abortion – the unborn child is not regarded as a ‘person’ directly protected by Article 2 of the Convention and that if the unborn do have a ‘right’ to ‘life’, it is implicitly limited by the mother’s rights and interests”; <http://www.echr.coe.int> (baza danych HUDOC).

³⁵ Dz.U. 1997, Nr 28, poz. 152 z późn. zm.

³⁶ R. Raszeja, W. Nasiłkowski, J. Markiewicz, *Medycyna sądowa dla studentów*, Warszawa 1990, s. 42–43.

³⁷ A. Jakliński, J. S. Kobiela, *Medycyna sądowa. Podręcznik dla studentów medycyny*, Warszawa 1983, s. 18.

W obecnym systemie prawnym funkcjonuje identyczna ochrona wszystkich istot ludzkich niezależnie od stopnia ich rozwoju psychicznego i fizycznego. Co więcej dziecko, które jest upośledzone fizycznie, umyślowo lub społecznie należy traktować, wychowywać i otaczać szczególną opieką, z uwzględnieniem jego stanu zdrowia i warunków życiowych³⁸.

Wśród niektórych komentatorów art. 38 Konstytucji RP istnieje przekonanie, że wyklucza on dopuszczalność stosowania kary śmierci. P. Sarnecki argumentuje ten fakt następująco: każdy podsądny niezależnie od tego, o jaką zbrodnię byłby oskarżany, niewątpliwie nie przestaje być „człowiekiem” i stąd również jest adresatem działań państwa mających na celu ochronę i jego życia³⁹. Inne działanie państwa byłoby sprzeczne z art. 30 konstytucji, z wymogiem ochrony godności ludzkiej.

Osobnym problemem jest kwestia samobójstwa i eutanazji. Samobójstwo wynika z uznania prawa człowieka do dysponowania swoim własnym życiem i to w zasadzie w sposób nieograniczony. Przez wieki było ono uznawane za przestępstwo, a do dziś w literaturze przedmiotu ścierają się dwa poglądy: liberalny, traktujący prawo do odebrania sobie życia jako prawo człowieka, z którego jednostka może swobodnie skorzystać i restryktywny, który nie wyraża zgody na ten akt. Zgodnie z polskim kodeksem karnym jedynie namowa lub pomoc w samobójstwie jest karalna, natomiast namowa lub pomoc w samobójstwie dla osoby małoletniej, niepoczytalnej częściowo czy też całkowicie może być potraktowana jako czynność spełniająca znamiona art. 151 k.k. i traktowana jako zabójstwo⁴⁰.

Samo pojęcie pochodzi z greki (*euthanateo*) i oznacza „dobrą śmierć” – nienaturalną, ale godną i bezbolesną⁴¹.

W eutanazji możemy wyróżnić dwie postacie:

– *sensu largo* (tzw. eutanazja bierna, tj. działania lub zaniechania, których efektem końcowym jest umyślne pozbawienie życia człowieka pod wpływem współczucia dla niego),

– *sensu stricto* (tzw. eutanazja czynna tj. świadome i czynne działanie lekarza, który poprzez swój udział doprowadza do skrócenia życia cierpiącego, nieuleczalnego, hospitalizowanego pacjenta)⁴².

Zczasami sens tego rozróżnienia bywa kwestionowany. Podnoszona jest wówczas kwestia, że dla samej oceny danego zachowania nie ma znaczenia, czy przybiera ono postać działania, czy też zaniechania, gdyż istotny jest skutek, jakim jest śmierć pacjenta spowodowany przez osobę trzecią w określonych okolicznościach. W takim ujęciu nie ma znaczenia, czy sprawca po-

³⁸ Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., Dz. U. z 1991 r., nr 120, poz. 526.

³⁹ P. Sarnecki, *Komentarz*, dz. cyt., s. 6.

⁴⁰ L. Gardocki, *Prawo karne*, dz. cyt., s. 220.

⁴¹ R. Tokarczyk, *Prawa narodzin, życia i śmierci*, Kraków 2000, s. 375–376.

⁴² S. Bułajewski, *Prawo do życia*, art. cyt., s. 279.

dejmuje działania (np. podaje pacjentowi substancje powodujące jego śmierć), czy też dopuszcza się zaniechania (np. nie stosuje terapii podtrzymującej życie). Nie ma także znaczenia, czy śmierć następuje na skutek wyrażenia woli przez samego pacjenta (np. na jego żądanie), czy też w wyniku braku takiego oświadczenia albo nawet wbrew woli pacjenta⁴³.

W polskim prawodawstwie w Kodeksie karnym z 1997 r. w art. 150 po raz pierwszy uregulowane zostało zabójstwo eutanatyczne. Znamiona tego przestępstwa wymagają spełnienia łącznie dwóch przesłanek. Po pierwsze zabójstwo następuje na wyraźną prośbę ofiary, a po drugie, działanie sprawcy powodowane jest współczuciem dla przyszłej ofiary, czyli szczególną humanitarną pobudką. Kodeks nie wskazuje jednak, jaki ma być powód współczucia, komentatorzy zgodnie uważają, że powodem tym powinny być cierpienia fizyczne osoby nieuleczalnie chorej, chociaż takie ograniczenia nie wynikają z ustawy⁴⁴. Do takiego rozumienia przychylił się też Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z 6 sierpnia 2013 r., który stwierdził, że „nie zawsze tam, gdzie sprawca wprowadzie spotyka się z życzeniem człowieka, by zadano mu śmierć i zabija pod wpływem współczucia, można mówić o spełnieniu znamion występku przewidzianego w art. 150 § 1 k.k. (...) Nie ulega wątpliwości, że w przepisie art. 150 § 1 k.k. chodzi wyłącznie o ważne powody, związane z ciężkim cierpieniem i beznadziejnością sytuacji, w jakiej człowiek cierpiący się znalazł. Myli się sąd I instancji, który wiąże owe ważne powody wyłącznie z przypadkami medycznymi, choć one z pewnością są najczęstsze (...) nie może być uznana za takie żądanie reakcja wywołana gwałtownym bólem, tym bardziej, że pokrzywdzona J. N. nie znajdowała się w sytuacji beznadziejnej, mimo głębokiej rany ciętej uda, którą sobie zadała. Miała szansę na uratowanie życia, gdyby oskarżony wezwał pomoc, zamiast chwycić za siekiere⁴⁵. Nie można zatem mówić o zabójstwie eutanatycznym wówczas, gdy współczucie wywołane jest cierpieniami psychicznymi człowieka, takimi jak straty materialne, wieloletnie kalectwo, zawód miłosny, ani też wtedy, gdy dotyczy innej osoby lub osób, niż ofiara.

5. Podsumowanie

Prawo do życia nie tylko w polskiej konstytucji, ale i w podpisanych przez Polskę aktach międzynarodowych zajmuje właściwe miejsce. Prawo to w katalogu praw człowieka posiada pozycję nadrzędną. Bez zagwarantowa-

⁴³ M. Syska, *Medyczne oświadczenia pro futuro na tle prawoporównawczym*, Syska <http://lex.online.wolterskluwer.pl.lex.han.uwm.edu.pl/WKPLOnline/index.rpc?&fromHistory=false#content.rpc?nro=151164959&wersja=0> z dnia 5.05.2014.

⁴⁴ A. Marek, *Komentarz do art. 150 Kodeksu Karnego*, <http://lex.online.wolterskluwer.pl.lex.han.uwm.edu.pl/WKPLOnline/index.rpc#content.rpc?nro=587262395&wersja=-1> z dnia 5.05.2014.

⁴⁵ LEX nr 1356556, KZS 2013/11/79, OSA 2014/1/27-38

nia tego prawa jednostce nie może być mowy o realizowaniu i gwarantowaniu innych praw. Wynika ono z poszanowania wolności i godności jednostki. Prawo do życia w polskiej Konstytucji jest rezultatem kompromisu, stąd jego nieostrość, która pozbawiona jest elementów aksjologicznych i światopoglądowych. Zadanie to przejęły na siebie ustawy, które wyrażają kompromis różnych sił społecznych i wyzwań spowodowanych dynamicznym rozwojem nauk medycznych.

THE RIGHT TO LIFE IN CIVIL RIGHTS

Key words: the right to life, constitution, protection, death

Summary

The right to life is the most important right of each human being. In the constitution of the Republic of Poland from 1997, the legal protection of the human life is directly stated in the Article 38. It has a very broad character though and does not determine the most important elements of this law: the actual beginning and end of the human life. The silence in respect the boarders of the life protection has been a purposeful approach there, for it was left to be specified in the statutory legal acts. The issue of the life commencement is determined in the Legal Act from the 7th of January 1993 on the family planning, the human foetus protection and the abortion permissibility conditions. In regarding the termination of life, there is still a lack of legal regulations.